

Tartu universitet

Humanistiska och konstnärliga fakulteten

Institutionen för främmande språk och kulturer

Avdelningen för skandinavistik

Svenska språket och litteraturen

Aspiration i estlandssvenska:
en fonetisk studie av VOT i runömålets
ordinitiala klusiler

BA-uppsats

Vootele Valter

Handledare: Eva Liina Asu-Garcia, PhD

Tartu

2024

Innehållsförteckning

1 Inledning.....	4
2 Bakgrund och teori	6
2.1. Den svenskspråkiga befolkningen i Estland.....	6
2.2. Estlandssvenskans ställning i det svenska dialektlandskapet.....	7
2.3. Påverkan från estniska.....	8
2.4. Runö och runömålet	9
2.5. Klusiler i svenska, estniska och estlandssvenska	11
2.6. Voice Onset Time (VOT) och aspiration	12
2.7. Tidigare forskning om VOT i svenskan	13
3 Material och metod.....	16
3.1. Material	16
3.2. Informanten	16
3.3. Metod	18
4 Resultat.....	22
4.1. VOT i ordinitiala klusiler i runömålet.....	22
4.2. Jämförelse med rikssvenska klusiler	23
5 Diskussion	25
Resümee	28
Litteraturförteckning	30
Bilaga 1	33
Bilaga 2	37
Kinnitus töö iseseisvalt kirjutamise kohta.....	39
Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks	40

1 Inledning

När man läser äldre beskrivningar om det estlandssvenska ljudsystemet, kan det observeras att flera författare i verk som sträcker sig över decennier beskriver samma särdrag som tonlösa klusiler i estlandssvenska dialekter förmodas ha. En av dessa författare, Edvin Lagman, uttrycker det på följande sätt: "Klusilerna p, t, k saknade den i Sverige uppträdande aspirationen framför vokal." (E. Lagman, 1979: 11).

Ett gemenskap som äldre forskning om estlandssvenskan har är, som Asu (2017: 9) poängterar, faktumet att när det gäller ljudsystemet, finns det bara fonologiska beskrivningar baserade utifrån vad forskarna hörde, hur de tolkade det och hur de sedan transkriberade det de hörde. Den absoluta majoriteten av experimentell-fonetiska studier (om inte alla) kommer från de senaste 15 åren men ingen av dem handlar specifikt om klusiler. Sålunda identifierades en kunskapslucka, och en hypotes att testa i denna uppsats formulerades:

De estlandssvenska tonlösa klusilljuden /p/, /t/, /k/, när i ordinitial position och följd av ett vokalljud, är inte lika aspirerade som deras rikssvenska motparter.

Utöver denna hypotes är syftet med uppsatsen att analysera uttalet av alla ordinitiala klusiler i runösvenska mer generellt och således ställs även följande forskningsfråga:

Hur skiljer tonlösa klusiler sig från tonande klusiler i runösvenska när det gäller durationen av aspiration?

Metoden som ska användas för att testa hypotesens validitet samt att svara på forskningsfrågan är experimentell-fonetisk. Fenomenet som mäts kallas stämtonslatens eller voice onset time på engelska – vanligtvis förkortad till VOT som används internationellt. VOT anses vara bästa sättet för att få en uppskattning av aspireringsgrad hos ordinitiala klusiler.

Syftet med uppsatsen är alltså att undersöka graden av aspiration i runömålets ordinitiala klusiler. Med denna studie önskas även att öka kännedomen av det lite undersökt runödialekten och förhoppningsvis bidra till kunskaper vi har om estlandssvenska dialekter.

Uppsatsen är strukturerad på följande sätt: i kapitel 2 ges ett kort överblick om estlandssvenskarnas historia och de olika estlandssvenska dialekter. Sedan diskuteras tidigare forskning om estlandssvenska dialekter med större fokus på påverkan från estniska samt Runö och runömålet mer specifikt följt av ett överblick om tidigare forskning om klusiler i svenska, estniska och estlandssvenska och bakgrund- och teoridelen avslutas med en sammanfattning om tidigare forskning om aspiration i svenskan.

Under Material och metod-kapitlet (kapitel 3) diskuteras och presenteras materialvalet och ges mer detaljerad beskrivning om informanten samt om den använda metoden. I kapitel 4 presenteras resultat och uppsatsen avslutas med en diskussion och sammanfattning av resultat (Kapitel 5).

2 Bakgrund och teori

2.1. Den svenskspråkiga befolkningen i Estland

Den exakta tiden för uppkomsten av den svenskspråkiga befolkningen i Estland vet man inte. Teorier varierar från äldre järnåldern (se till exempel Markus, (2004)) till någon gång under 1200-talet (se till exempel Rosenkvist, (2018: 8); Tiberg, (1962: 13)).

Den första skriftliga källan som nämner fastboende svenskar är Hapsals stadsrätt från 1294 vilket gör det rimligt att anta att ett betydligt antal svenskspråkiga människor hade funnits i Estland åtminstone ett par decennier innan (H. Lagman, 1971: 17; Rosenkvist, 2018: 8).

När det kommer till frågan om varifrån de olika grupper av svenskar som bosatte sig i Estland härstammar är svaren lika oklara. Enligt E. Lagman (1979: 5) finns det drag som syftar till knytningar till svenskan nära Nyland, medan Wessén (1954: 43) följande samma logik nämner även Uppland bland möjliga ursprungsplatser.

Tiberg (1962: 19–20) lägger märke till att i tidigare forskning har till och med Gotland nämnts bland möjliga utgångspunkter för folk som så småningom blev en del av estlandssvenska befolkningen samt att medan det finns en del gemensamt mellan de estlandssvenska områden och Gotland, till exempel när det gäller språk eller till och med säljaksredskap, finns det också flera historiska och språkrelaterade faktorer som gör detta samband mer tveksamt. Det måste dock sägas att Tiberg här inte tycks argumentera för att Gotland helt borde bortses som en möjlig ursprungsort, snarare att dess relevans i detta sammanhang inte ska överbetonas, utan istället betraktas som en av flera möjligheter.

Sammanfattningsvis kan man säga att tidigare forskning tyder på att svensktalande människor har kommit till Estland under olika perioder och från olika regioner i både Sverige och svensktalande områden i Finland. Det betyder att även dialekter av svenska som dessa invandrare tog med sig är olika (se även Asu (2017: 10)).

Som nämnt ovan vet vi inte den exakta tidpunkten när svenskar bosatte sig i Estland. Däremot vet vi exakt när estlandssvenskar och med dem det estlandssvenska språket försvann nästan i sin helhet från Estland. Efter cirka 700 år av oavbruten existens i Estland slutar den ganska abrupt under andra världskriget. Inom en relativt kort period i 1943-44 flyr nästan alla estlandssvenskarna (huvudsakligen med båtar) till Sverige - först några enstaka, senare mer organiserat och i större antal. De får till och med hjälp från högre tjänstemän och officerare från de ockuperande tyska naziststyrkorna (Rosenkvist, 2018:14).

Efter att ha kommit till Sverige gav många av de estlandssvenska flyktingarna upp att använda sin dialekt helt och gick över till rikssvenska. Detta beslut kan antas ha fattats mest av praktiska skäl, främst önskan att bättre förstå sin omgivning och därmed påskynda integrationsprocessen i sitt nya hemland. Det fanns också några som fortsatte att använda sin inhemska dialekt, dock bara i hemmiljöer (E. Lagman, 1968: 139–141). Viktigast av allt, dialekten fördes inte vidare till yngre generationer, som Henrik Rosenkvist (2018: 27) sammanfattar:

Till skillnad från finlandssvenskan har estlandssvenskan inte överlevt i sin ursprungsmiljö, och estlandssvenskan utvecklades heller aldrig till ett kulturbärande nationellt språk. Efter flykten till Sverige har denna särpräglade varietet av svenska inte förmedlats till yngre generationer, och de talare som finns kvar idag är de sista (Rosenkvist, 2018: 27).

2.2. Estlandssvenskans ställning i det svenska dialektlandskapet

De många olika svenska dialekter är traditionellt indelade (se till exempel Wessén (1954), Pettersson, (2012)) i sex större dialektområden: sydsvenska mål, götamål, sveamål, norrländska mål, östsvenska mål och gotländska mål (Wessén, 1954: 12).

Estlandssvenska tillsammans med finlandssvenska tillhör de östsvenska mål som omfattar dialekterna i de svenskspråkiga delarna av Finland (Österbotten, Åboland, Nyland och Åland) och i nordvästra Estlands kustområde och öarna (Dahl & Edlund, 2019: 9).

I Figur 1 har de olika estlandssvenska områden markerats i mörkare ton medan namnen på de huvudsakliga administrativa eller geografiska enheterna som tillhör dessa områden har markerats separat.

Figur 1: En karta av de estlandssvenska dialektområdena från 1930-talet, ritad av Richard Aman (från Lagman (1979: 2) och tillägg från Asu et al., (2009).

Enligt karakteristiska egenskaper, särskilt när det gäller ljudsystemet samt ordförrådet, delas estlandssvenskan i fyra dialektområden: Nuckö-Ormsöområdet, Rågöarna-Korkis-Vippalområdet, Runö och Nargö (E. Lagman, 1979: 13).

2.3. Påverkan från estniska

Under århundradenas lopp har folk i de olika estlandssvenska områden haft varierande grader av kontakt med andra språk, av vilka avgör estniska uppenbarligen den största andelen men även tyska, ryska och liviska kan nämnas. Varierande var även attityder estlandssvenskarna hade mot dessa andra språk, från medvetet motarbete mot estniskt inflytande i Pasklep kommun

till grannkommunen Sutlep där att prata sin estlandssvenska dialekt i sällskap med ester var något man skämdes över, med den för det mesta neutrala Rickul kommunen någonstans däremellan (H. Lagman, 1971: 21).

Estlandssvenskarnas inställning mot estniska är relevant här då det är kanske den viktigaste icke-lingvistiska faktorn som driver graden av inflytande som estniskan har haft på estlandssvenska. Till exempel fanns det betydligt färre estniska lånord i bruk i Pasklep kommun jämfört med Sutlep på grund av just dessa ovan nämnda skillnader i attityd (H. Lagman, 1971: 21).

I allmänhet räknas lånord vara punkten för det största inflytandet estniskan har haft på estlandssvenska (Rosenkvist, 2018: 20). När det till exempel gäller det estlandssvenska ljudsystemet, anses det inte vara lika mottagligt för yttre förändringar, och tonlösa klusiler (/p/, /t/, /k/) nämns som undantag (E. Lagman, 1979: 84). Det sistnämnda är givetvis betydelsefullt ur föreliggande uppsatsens perspektiv och kommer att beskrivas mer i detalj under avsnitt 2.5.

2.4. Runö och runömålet

Runö kan antas ha varit helt svensktalande sedan medeltiden (Rosenkvist, 2018: 19). Som nämnt i avsnitt 2.1 vet man inte något exakt årtal för uppkomsten av den svensktalande befolkningen i Estland och där ingår även Runö. Det första dokumentet som nämner runöborna som vi känner till är från 1341 - ett brev från biskopen av Kurland till runöborna som nyligen blivit del av hans ansvarsområde. I brevet bekräftar biskopen att hela den svenskspråkiga befolkningen på ön får organisera sitt liv enligt "svensk rätt" vilket i praktiken gällde huvudsakligen ekonomiska frågor specifikt om beskattning (Rosenkvist, 2018: 10) och inte juridiska frågor i allmänhet (H. Lagman, 1971: 19).

Tack vare Runös relativ geografisk isolation spelade det inte så stor roll för runöborna vem som för närvarande hade makten i Estland eller Livland, som Viktor Aman (1992: 508) beskriver:

Runö hade i alla tider varit en självstyrande bonderepublik med föga intrång från nominella överheter. Tja, vill man vara litet vitsig, så kan man säga att Runös verkliga härskare hade varit

sälarna. I århundraden hade allt av mankön från tretton års ålder avdelats till uppvaktning åt dem, att passa dem, att nalkas dem krypande som inför österländska despoter, att släpa dem över is och vatten och att i årtal hålla rök(else) under deras tomma skinn. Båtformer och utrustning tog hänsyn till sälarna, byggnadsskick och levnadssätt; arbetsfördelning och jordbruksförsummelse hade sälarna bestämt, ja, hela samhällsorganisationen (Aman, 1992: 508).

Efter första världskriget ville de nyligen självständiga Estland och Lettland båda att Runö skulle höra under deras administration. Runöborna hade själva velat bli en del av Sverige men eftersom det inte verkade vara ett realistiskt alternativ valde de vilken av delegationerna som i deras ögon gav ett bättre erbjudande - det visade sig vara Estland (Kuldkepp, 2021: 421).

Runömålet är, som nämnt i inledningen, en av de minst forskade estlandssvenska dialekterna (Rosenkvist, 2018: 22). Några enstaka förbigående omnämmanden om runömålet, mest med fokus på dialektens egenhet, hade funnits redan under första hälften av 1800-talet (Vendell, 1882: 3–4). När finländsk språkforskare och etnolog A.J. Sjögren besökte Runö någon gång under 1852, samlade han de första kända betydelsefulla uppgifterna om runömålet. Han tycks ha skickat dessa uppgifter till Carl Russwurm för hans stora verk om estlandssvenskarna, "Eibofolke, oder die Schweden an der Küsten Esthlands und auf Runö" (1855) (Tiberg 1968: 163).

Från Finland kommer även nästa språkforskare, Herman Vendell, som besöker ön i juli 1879. Till skillnad från ovannämnda Sjögren som bara bidrar till Russwurms etnologiska verk med sina anteckningar om runöbornas språk, fokuserar Vendells "Runömålet. Ljud- och formlära samt ordbok" (1882), precis som namnet syftar, helt på runömålet och är det enda så grundliga verket till denna dag.

Vendells arbete har dock också fått sin del av kritik från senare forskare (se t.ex. Tiberg, 1962; Wieselgren, 1940), huvudsakligen på grund av felaktiga systematisering och märkbart många detaljfel i fonetiska transkriptioner (Wieselgren, 1940:131).

Nästa och än så länge sista verk om runömålet är Per Wieselgrens “Bidrag till kännedomen om runömålet” (1940). Syftet med detta verk var enligt författaren huvudsakligen att samla ett samspel av sammanhängande text på runömålet som möjligen skulle vara av nytta till framtida språkforskare (Wieselgren, 1940: 130).

Utöver det finns exempel från runömålet med enbart i forskning som täcker hela det estlandssvenska området, men det finns inga studier som bara fokuserar på analys av runömålets fonetiska drag.

2.5. Klusiler i svenska, estniska och estlandssvenska

Klusiler är konsonanter som bildas när luftströmmen genom mun- och näshålan avspärras helt medan trycket som skapas av utandningsluften i den avspärrade delen av ansatsröret ökar. Ljudet bildas när avspärrningen abrupt öppnas (dvs det uppkommer en explosion) vilket låter luften att rusa ut (Elert, 2000: 54). Produktion av klusiler består alltså om tre faser: tillstängningsfasen, ocklusionsfasen och explosionsfasen (Larsson & Wiman, 2011: 3).

Klusiler delas in efter artikulationsställen: /p/ och /b/ är bilabialer och bildas med båda läpparna, /t/ och /d/ är dentaler som bildas när tungspetsen placeras mot övre framtändernas baksida, /k/ och /g/ är velarer som bildas när bakre delen av tungryggen placeras mot mjuka gommen (Elert, 2000: 58–73).

De svenska klusilerna är antingen tonande som /b d g/ och uttalas med sammanförda och vibrerande stämläpparna i struphuvudet, eller tonlösa som /p t k/ och uttalas med isärdragna stämläpparna medan det sker ingen vibration (Engstrand, 2007: 23). Eftersom tonlösa konsonanter uttalas med starkare luftström jämfört med tonande konsonanter, kallas de också fortiskonsonanter, medan de tonande konsonanter kallas leniskonsonanter (Elert, 2000: 53). När det gäller klusiler är /b d g/ alltså lenisklusiler och /p t k/ är fortisklusiler.

De enkla tonlösa klusilerna i svenskan i ordinitial position följd av ett vokalljud uttalas, som till exempel också i engelskan, aspirerat. Aspiration innebär att efter klusilen och före följande ljud (vokal) hörs det ett h-liknande ljud vilket är biprodukt av den kraftfulla explosionen som uppstår

när avspärningen öppnas (Engstrand, 2007: 49). Det internationella fonetiska alfabetet (IPA) använder [ʰ] som beteckning för aspiration, t.ex. en aspirerad /p/ transkriberas som [pʰ].

De tonande klusilerna i svenska kan produceras med både förton och försenad ton (Larsson & Wiman, 2011: 22–23). Förton innebär att stämbandsvibrationer sätts igång före explosionen medan vid försenad ton sker det efter explosionen, men inte lika kraftfullt som vid uttalet av tonlösa klusiler (Engstrand, 2007:49).

I estniskan finns det fyra klusilfonem: /k/, /p/, /t/ och /tʲ/, var det sistnämnda är ett palataliserat /t/ (Asu et al., 2016: 65), och alla klusiler uttalas tonlösa och oaspirerade. De korta klusilerna skrivs med g, b och d (Asu & Teras, 2009: 367).

I det estlandssvenska konsonantsystemet ingår klusiler /b d g/ samt /p t k/ (E. Lagman, 1979: 11). Som nämnt i avsnitt 2.3., har det estlandssvenska ljudsystemet inte varit särskilt mottagligt till yttre påverkan förutom när det gäller tonlösa klusiler (E. Lagman, 1979: 84). Tidigare beskrivningar om estlandssvenskans ljudsystem är i stort sett överens om att de tonlösa klusilerna uttalas oaspirerat (se t.ex. H. Lagman, 1971: 176; E. Lagman, 1979: 10), vilket Danell (1905-34: 30), refererat av H. Lagman (1971: 187), tillskriver till ett drag som uppkommit på grund av inflytandet från estniska. Enligt H. Lagman ignorerar Danells åsikt möjligheten att oaspirerade fortisklusiler är ett slags arkaism som har bevarats i de östsvenska dialekterna men H. Lagman själv tar inte någon ställning i frågan (H. Lagman, 1971: 187).

Som Asu (2017: 9–10) påpekar är alla ovan nämnda verk fonologiska beskrivningar som är baserade på auditiva eller impressionistiska observationer. Dessutom fanns det ingen experimentell fonetisk forskning om estlandssvenska dialekter fram till 2009, och det finns fortfarande inga studier som specifikt fokuserar på estlandssvenska klusilernas uttal.

2.6. Voice Onset Time (VOT) och aspiration

Fenomenet som mäts och analyseras i föreliggande uppsats kallas stämtonslatens eller röstansattid, på engelska voice onset time. Det engelska begreppet förkortas till VOT och

används internationellt. Som definierad av Engstrand (2007: 49) är VOT tidsskillnaden i millisekunder (ms) mellan release (explosion) och stämtonsansats vid uttalet av klusiler.

Durationen av VOT varierar beroende på klusilens artikulationsställe. Den är kortare hos bilabialer än hos dentaler, medan VOT hos dentaler i sin tur är kortare än hos velarer (Cho & Ladefoged, 1999). Det är just VOT som mäts för att avgöra graden av aspirering hos klusiler – ju längre är VOT desto större är aspireringsgrad (Engstrand, 2007: 49).

Det är viktigt att poängtera att aspiration och VOT inte är synonyma. I ord där en initial klusil följs av en vokal ska VOT som fenomen nödvändigtvis finnas men inte alla sådana klusiler skulle vara aspirerade, för, som Abramson & Whalen (2017: 76–77) påpekar, betyder närvaro av en viss grad av aspirering inte att klusilen kan räknas som aspirerad.

Cho & Ladefoged (1999) argumenterar i sin forskning att det inte går att dras en universalgräns i VOT värdet för att åtskilja aspirerade och oaspirerade klusiler, utan den måste determineras på en språk-för-språk basis (Abramson & Whalen, 2017: 76). I föreliggande uppsats ska dock ingen sådan gräns determineras då detta ligger utanför uppsatsens ramar. Det är enbart aspiration/VOT i estlandssvenska ordinitiala klusiler som mäts och analyseras i relation till aspiration/VOT i rikssvenska ordinitiala klusiler.

2.7. Tidigare forskning om VOT i svenskan

För att testa hypotesen att ordinitiala klusiler i runöålet inte är (lika) aspirerade som deras standardssvenska motparter, måste först grundvärden fastställs med hjälp av tidigare forskning. I det här avsnittet ska två studier som analyserade VOT av ordinitiala klusiler hos vuxna med rikssvenska som modersmål tittas närmare på.

För sin studie som undersökte ton, aspiration och assimilering vid klusiler på standardssvenska använde Helgason och Ringen (2008) material från sex informanter (3 kvinnor, 3 män). Det mättes VOT av alla svenska klusiler. Hos fortisklusiler /p t k/ var genomsnittlig VOT 49 ms för bilabialer /p/, 65 ms för dentaler /t/, och 78 ms för velarer /k/ (Helgason & Ringen, 2008: 614).

Larsson och Wiman (2011) genomförde sin studie om klusilproduktion med både barn och vuxna som informanter. Här redogörs bara resultatet för de 36 vuxna deltagarna (18 kvinnor, 18 män). Deras resultat visade något kortare VOT värden för tonlösa klusiler än Helgason och Ringens (2008) studie: 46 ms för bilabialer /p/, 54 ms för dentaler /t/, 70 ms för velarer /k/ (Larsson & Wiman, 2011: 22).

Hos lenisklusiler /b d g/ observerades betydande förtoning och genomsnittliga VOT värden var -96 ms för bilabialer /b/, -90 ms för dentaler /d/ och -61 ms för velarer /g/. För samtliga tonande klusiler visade 93% av informanterna förton (Helgason & Ringen, 2008: 611).

Jämfört med Helgason och Ringen (2008) visade flera vuxna försenad ton istället för förton (Larsson & Wiman, 2011: 22). Av denna anledning ska även VOT värden presenteras separat. Hos informanterna som enbart visade förton var resultaten följande: -96 ms för bilabialer, -80 ms för dentaler, -69 ms för velarer. Motsvarande värden för deltagare som visade enbart försenad ton: 11 ms för bilabialer, 17 ms för dentaler, och 25 ms för velarer (Larsson & Wiman, 2011: 17).

I tillägg finns det ytterligare en del faktorer som kan påverka VOT. Till exempel har könsskillnader funnits i VOT både hos vuxna (Helgason & Ringen, 2008) och barn från och med 5-års ålder även om dessa inte var statistiskt signifikanta (Le & Hosseini, 2013: 17).

Det finns även åldersrelaterade skillnader i VOT. Barn har mycket mer variation i talproduktion för övrigt (Le & Hosseini, 2013: 2) och där ingår även VOT. Hos 5-åriga barn observerade Le och Hosseini (2013: 11) variation även vid samma klusilfonem med samma testord under 3 olika produktioner. Larsson och Wiman (2011: 16) visar att VOT värdena hos barn börjar ha mindre variation och närma sig till VOT värdena av vuxna talare vid 8-9 års ålder. Detta bekräftas av Lundeberg et al. (2012) som visar att betydande skillnader i VOT jämfört med vuxna talare försvinner hos svenska barn i stort sett vid 9-10 års ålder (Lundeberg et al., 2012: 122). Dessa resultat gör det möjligt att bortse från ålder som en potentiellt signifikant faktor för VOT durationer när analysen baseras på vuxna informanter.

Enligt Le och Hosseini (2013) har Baran et al. (1977) visat att VOT kan variera beroende på talsituationen och att variabiliteten kan vara mindre vid testsituationer (Le & Hosseini, 2013: 3).

VOT värden har visats förlänga när talhastigheten saktas ned (Beckman et al., 2011: 48). Medan lägre talhastighet och tydligare uttalade språkljud (vilket i fallet med klusiler även resulterar i längre VOT durationer) skulle antyda en viss grad av ett försök att vara mer tydlig och begriplig för eventuella lyssnare, visar denna studie också att på grund av brist på tvetydighet även i snabba talhastigheter verkar detta fenomen snarare vara kopplat till rikssvenskas ljudsystem och inte någon individuella talarens justeringar i uttal i ett försök att bli tydligare förstådd (Beckman et al., 2011: 46).

3 Material och metod

3.1. Material

Det var viktigt för denna studie att kunna välja som material inspelningar som även var transkriberade på runska för att underlätta processen av identifiering av ord som fyller analysens krav.

Materialet som ansågs vara lämplig för studien hittades i boken ”En bok om Estlands svenskar 3B Estlandssvenskar berättar: dialekttexter med översättning och kommentar“ (1990) av Edvin Lagman och den består av texter av olika estlandssvenska dialekter och åtföljs av en kassett med inspelningar av alla texterna. Texterna var antingen skrivna speciellt för boken eller hämtade från estlandssvenskarnas tidskrift Kustbon, Uppsala Dialekt- och folkminnesarkivets samlingar eller direkt från före detta svenskbyborna (E. Lagman et al., 1990: 5).

Två texter med inspelningar användes:

- 1) „Hurs vi fira julo ’pa Run”, skriven av Jacob Grahn i november 1987.
- 2) „Live ’pa Run“, skriven av Fredrik Österman, ursprungligen publicerad i Kustbon, december 1974.

De fullständiga texterna finns i Bilaga 1 samt Bilaga 2.

3.2. Informanten

Båda texterna är inlästa av samma person med runska som modersmål. Informanten heter Thomas Lorentz. Den första texten spelades in den 16:e januari 1988, medan datumet för den andra inspelningen har inte kunnats identifieras. Det är dock sannolikt att även den inspelningen gjordes samma tid.

Den biografiska informationen om Thomas Lorentz är hämtad från privat korrespondens med hans dotter Eva Lorentz som bor i Stockholm och är verksam i Runöbornas förening vid Svenska Odlingens Vänner (SOV).

Thomas Lorentz föddes i Lorentz-gården på Runö den 28:e november 1916. Under 1930-talet reste han till Stockholm för att studera på Musikaliska akademien. Han gifte sig när han bodde på Runö och tillsammans med sin hustru och deras tre barn flydde han som nästan alla runöbor till Sverige på båten Juhan i augusti 1944. Under en tid var han även tolk åt andra flyktingar från Estland, både estlandssvensk- och estniskspråkiga, och reste till Stockholm med många för att ordna deras dokument.

Thomas gifte sig för andra gången i 1954. Den nya hustruns modersmål var rikssvenska och eftersom Thomas också kunde rikssvenskan från sina studiedagar fanns det inte någon praktisk anledning till att tala runska eller lära det till sina barn. Dottern Eva Lorentz som är född i Sverige menar att hon aldrig hörde sin pappa Thomas eller släktingar från hans sida tala runska. Men hon påpekar också att det inte betyder att de aldrig pratade runska sinsemellan. Detta verkar överensstämma med Edvin Lagmans översikt om de estlandsvenska dialekterna i Sverige (1968: 139-141) i att en stor del av estlandssvenska flyktingar övergick till rikssvenskan helt och hållet, medan en del fortsatte använda sin estlandssvenska dialekt i hemmiljön och med andra estlandssvenskarna som talade samma dialekt.

Thomas Lorentz var aktiv i estlandssvenskarnas kulturförening SOV och mellan 1990 och 1999 åkte han till Runö nästan varje år. Han avled den 1:a juli 2000 (Privatkorrespondens, Eva Lorentz, den 17:e februari 2024).

Av det ovanstående följer att även om modersmålet av Thomas Lorentz var runska så måste man ta hänsyn till att han vid den tidpunkt då inspelningarna gjordes redan hade bott i Sverige i över 40 år och för det mesta troligen kommunicerat på rikssvenska. Det är därför ytterst troligt att hans uttal i runömålet hade påverkats av rikssvenska.

I tillägg kunde han också det estniska språket - förutom att lära sig det i skolan fick män på Runö också fullgöra värnplikten under estniskt befäl. Thomas Lorentz behöll sina kunskaper av

estniska även när han bodde i Sverige. Han var till exempel solist i den estniska manskören i Stockholm, Eesti Meeskoor och som redan nämnt besökte Estland regelbundet på 1990-talet. Det kan därför troligtvis även finnas inflytande av estniska i hans uttal på runösmål.

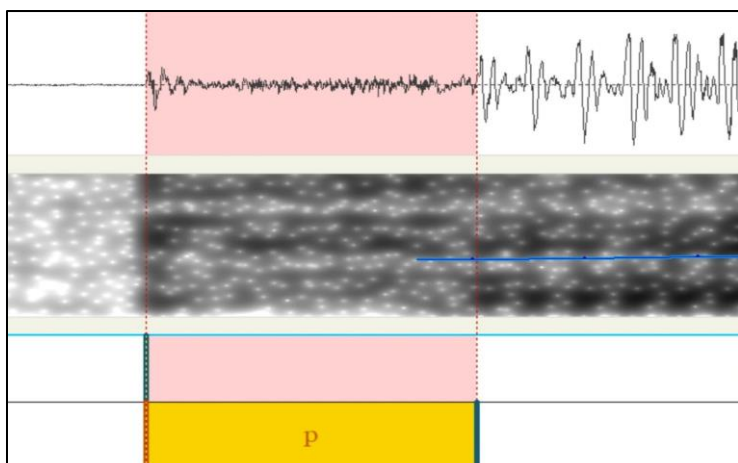
3.3. Metod

För att få en preliminär uppskattning om antalet ord som skulle kunna användas för analys med tanke på uppsatsens syfte lästes först igenom de valda texterna på runska. Alla ord som hade i initial position ett enkelt klusilljud följande av ett vokalljud markerades. Genomläsningen repeterades sedan flera gånger för att dubbelkolla att inga lämpliga ord hade missats.

För att testa hypotesens validitet användes experimentell-fonetisk metod och inspelningarna transkriberades och analyserades med talanalysprogrammet PRAAT (Boersma & Weenink, 2023). I Praat kan ljudfilen ses i vågform och även som spektrogram. Ett spektrogram är en tredimensionell representation av en ljudsignal, med tid på den horisontella axeln, frekvens på den vertikala axeln och mörker som representerar intensitet (Fonetika sönastik, 2023). Under spektrogrammet ligger TextGrid - en Praat filtyp där man kan markera text på ljudfilens tidslinje om fenomen man vill segmentera eller framlyfta i ljudfilen (Lippus, 2010).

Alla ord och klusiler transkriberades på en TextGrid. Transkriptionen gjordes på två så kallade nivåer. På den första nivån transkriberades orden och på den andra nivån markerades gränser av de initiala klusilernas VOT (se Figur 2).

Startpunkten för varje ordinitial klusil markerades där det på både vågformen och spektrogrammet kunde observeras början på klusilens explosionsfas. Slutpunkten markerades där explosionens operiodisk aktivitet på vågformen och spektrogrammet slutade och periodisk aktivitet började, dvs ljudvågen fick en viss repeterande frekvens, vilket räknades som start på ton i det nästkommande vokalljudet (Le & Hosseini, 2013: 9). Gränserna sattes alltså genom observationer av ändringar i aktivitet i både vågformen och på spektrogrammet samt genom hörseluppfattning. Tidsperioden mellan startpunkt av explosionen och ansats av ton anses vara VOT (se t.ex. Engstrand, 2007).

Figur 2: Exempel från Praat. Högst upp – vågform, mitten – spektrogram, och längst ned – TextGrid med två nivåer för transkriberingen av ord samt durationen av VOT hos den initiala klusilen (markerad i ljusrosa ton).

Alla inkonsekvenser mellan text och ljudfil löstes enligt ljudfilen. Om ett ord fanns med i texten men inte i inspelningen, då togs ordet bort från samplet. Samma gällde för ord vars initiala klusils början inte kunde åtskiljas från förra ordets slutljud eller bakgrundsljud. Om det däremot fanns med ett ord i inspelningen som inte fanns i texten men ordet väldigt tydligt fyllde samplets krav, då inkluderades det i samplet. Sådana exempel kan vara tillfällen där informanten sa ett ord för tidigt i texten eller inte tydligt nog och sedan repeterade det i rätt ordning eller med bättre diktion. Dessa korrigeringar utgör dock endast cirka 1-2 % av det ursprungliga samplet. Se nedan för Tabell 1 som visar antalet analyserade initiala klusiler delade i grupper enligt följande vokalljud.

	/a/	/e/	/i/	/o/	/u/	/ä/	/ö/	/y/	Total
/b/	34	27	13	1	19	11	-	-	105
/d/	8	4	20	2	2	2	1	4	43
/g/	5	1	7	8	29	-	-	-	50
/p/	38	3	18	2	-	1	-	-	62
/t/	9	13	20	5	51	10	-	-	108
/k/	11	6	32	22	40	-	-	-	111
									479

Tabell 1: *Antalet av tonande och tonlösa ordinitiala klusiler i det analyserade materialet för varje följande vokalljud.*

Totalt inkluderades det 479 ord i analysen, varav 281 med en tonlös initial klusil och 198 med en tonande initial klusil. VOT durationerna extraherades från Praat textgrid med hjälp av ett Praat skript av Mietta Lennes (2002) och överfördes sedan till dataanalysprogrammet R (R Core Team, 2024), vilket användes för analys.

Resultaten sammanfattas med låddiagram. Låddiagram är ett statistiskt verktyg som visar fördelningen och skevheten av numeriska data genom en så kallad femsiffrig sammanfattning: lägsta poäng (lägre änden av vertikala linjen), nedre kvartil (lägre kanten av lådan), median (horisontala linjen inne i lådan), övre kvartil (högre kanten av lådan) och maximal poäng (högre änden av vertikala linjen) (McLeod, 2023). Här måste det också poängteras att, till skillnad från den horisontala linjen inne i lådan på låddiagram som betecknar medianvärdet, är det istället medelvärdet av VOT i millisekunder (ms) för varje klusilgrupp som presenteras.

Förutom VOT medelvärdet presenteras även standardavvikelse. På webbsidan Statistisk ordbok definieras begreppet på följande sätt:

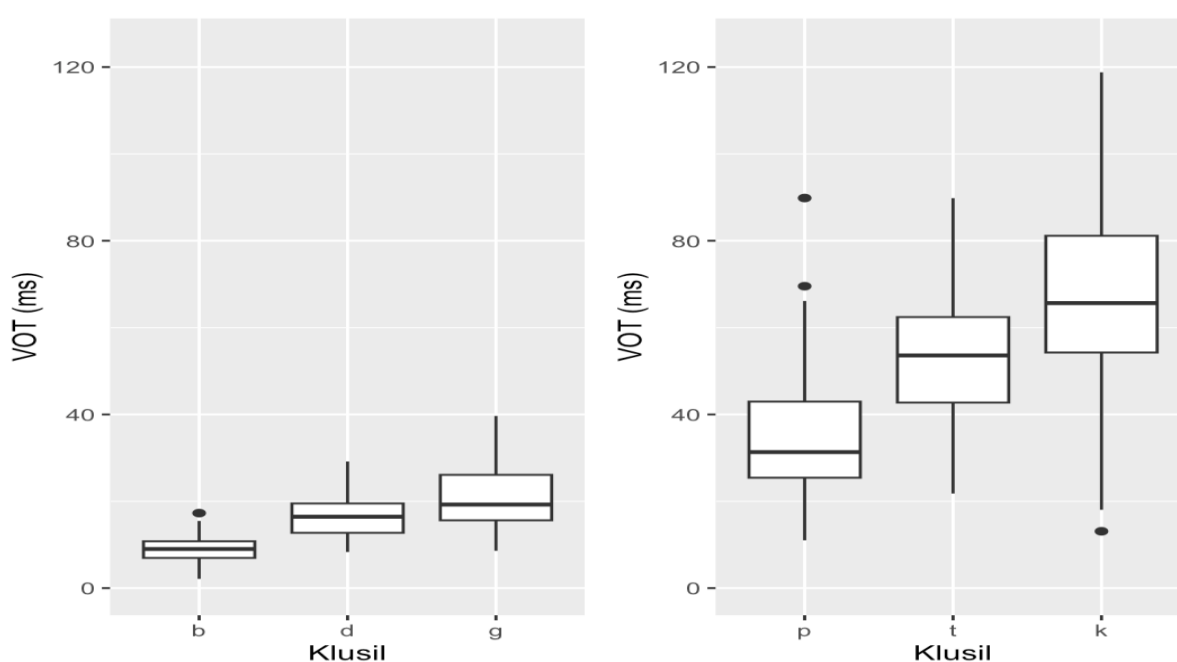
Standardavvikelse är ett spridningsmått som beskriver den genomsnittliga avvikelsen från medelvärdet för en samling observationer. En låg standardavvikelse innebär att de flesta observationer ligger förhållandevis nära medelvärdet, medan en hög standardavvikelse innebär

det motsatta: att observationerna i genomsnitt befinner sig relativt långt ifrån medelvärdet. Det kan även uttryckas som att spridningen kring medelvärdet är liten respektive stor (Frisk, 2020).

4 Resultat

4.1. VOT i ordinitiala klusiler i runömålet

Figur 3 sammanfattar resultat av jämförelse av VOT durationer i olika ordinitiala klusiler i runömålet. På X-axeln visas det klusilerna och på Y-axeln durationen av VOT som har plottats med låddiagram. I den vänstra panelen ser vi VOT durationer för tonande klusiler /b/, /d/, /g/ och i den högra panelen ser vi VOT durationer för tonlösa klusiler /p/, /t/, /k/. Extremvärden är markerade med en svart prick.

Figur 3: Durationen av VOT (ms) i runömålets ordinitiala klusiler: vänstra panelen /b d g/, högre panelen /p t k/.

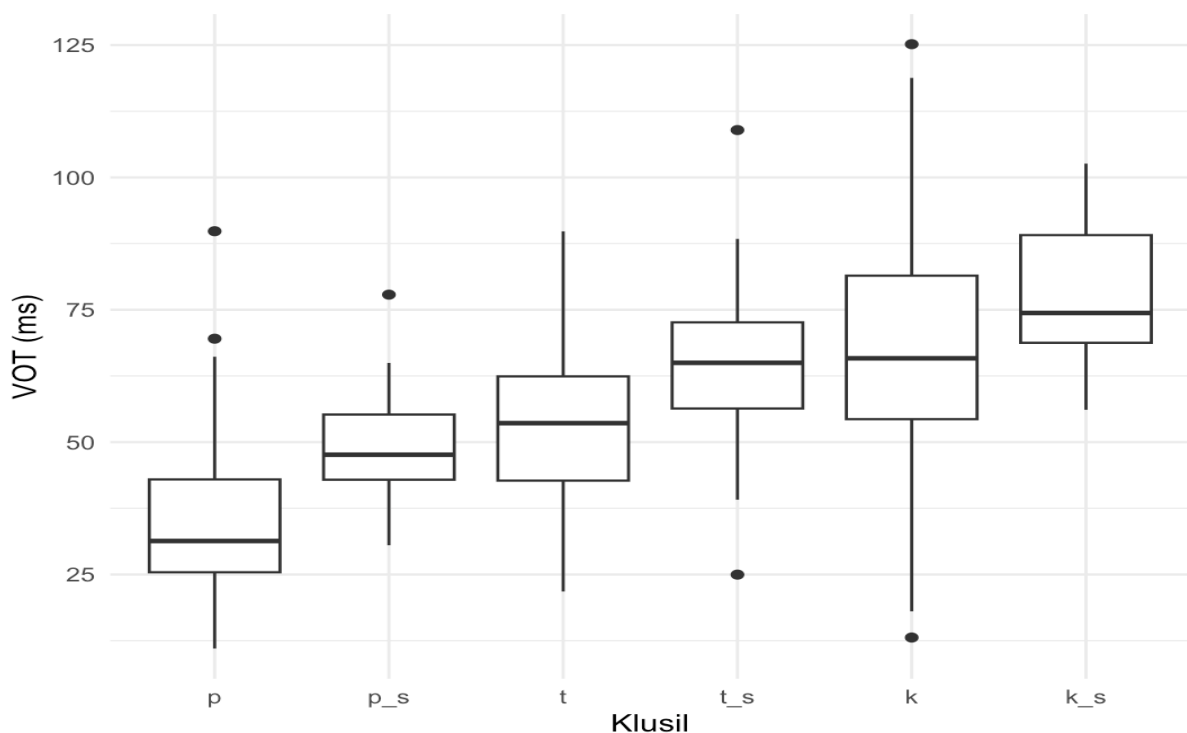
För de tonande klusilerna var medelvärdena av VOT durationen följande: /b/ 9 ms med standardavvikelsen av 2,9, /d/ 16 ms med standardavvikelsen 4,9 och /g/ 21 ms med standardavvikelsen 7,8. Både VOT medelvärdet och standardavvikelsen var alltså lägsta för bilabialer och högsta för velarer, vilket stämmer överens om med andra studierna om klusilernas VOT durationer.

För tonlösa klusiler var medelvärdena av VOT durationen följande: /p/ 35 ms med standardavvikelsen av 14,6, /t/ 54 ms med standardavvikelsen av 15,1 och /k/ 67 ms med standardavvikelsen av 21,9. Det kan återigen konstateras att både VOT medelvärdet och standardavvikelsen var lägsta för bilabialer och högsta för velarer.

Dessutom kan vi observera att medianvärdena av alla klusiler är olika. Det genomfördes även statistiska parvisa jämförelser mellan olika klusilerna och alla parvisa jämförelserna var signifikanta ($p < 0.001$).

4.2 Jämförelse med rikssvenska klusiler

VOT durationerna för de runska tonlösa klusilerna jämfördes med motsvarande resultat för rikssvenska tonlösa klusiler användande mättingsresultat som finns i Helgason och Ringen (2008).

Figur 4: VOT jämförelse mellan runömålet (markerad med *p*, *t* och *k*) och rikssvenska (markerad med *p_s*, *t_s* och *k_s*).

I Figur 4 visas det resultat från denna jämförelse. På X-axeln visas det klusil och på Y-axeln durationen av VOT som återigen uttrycks via låddiagram. Klusilerna från runömålets material är markerade med p, t och k och rikssvenskans med p_s, t_s och k_s.

För bilabialer kan det observeras att VOT medelvärdet för runska tonlösa bilabialer är 35 ms (standardavvikelse 14,6) medan motsvarande rikssvenska medelvärde är 49 ms (standardavvikelse 12). De tonlösa dentalerna i runomålet hade VOT medelvärde av 54 ms (standardavvikelse 15,1) jämfört med de rikssvenska dentalerna vars VOT durationen är 65 ms (standardavvikelse 18). För velarerna var runska VOT medelvärdet 67 ms (standardavvikelse 21,9) jämfört med rikssvenskans 78 ms (standardavvikelse 14).

Det genomfördes även en statistisk parvis jämförelse mellan olika klusilerna och skillnader i alla parvisa jämförelserna var signifikanta ($p < 0.001$). Det kan således observeras att runömålet hade kortare VOT durationer jämfört med sina rikssvenska motparter för samtliga klusiler.

Dessutom följer VOT durationerna i både runömålet och rikssvenskan samma mönster – de är kortast för bilabialer och längst för velarer. Största skillnader i VOT mellan runömålet och rikssvenskan visade sig vara hos bilabialer (ungefär 13 ms) medan det var ungefär samma (11 ms) för både dentaler och velarer. Standardavvikelsen var större för samtliga runska tonlösa initiala klusiler. Det kan således observeras att det fanns mer variation i duration av den runska informantens VOT jämfört med informanternas i Helgason och Ringen (2008).

5 Diskussion

Syftet med denna uppsats var att analysera graden av aspiration i runömålets ordinitiala klusiler. Baserat på tidigare beskrivningar av det estlandssvenska ljudsystemet formulerades följande hypotes:

De estlandssvenska tonlösa klusilljuden (/p/, /t/, /k/) när i ordinitial position och följd av ett vokalljud, är inte lika aspirerade som deras rikssvenska motparter.

Jämförelsen visade att de tonlösa klusilerna i runömålet har betydligt kortare VOT än motsvarande klusiler från rikssvenska, vilket betyder att hypotesen verifierades.

Förutom hypotesen fanns även ytterligare en forskningsfråga:

Hur skiljer tonlösa klusiler sig från tonande klusiler i runösvenska när det gäller durationen av aspiration?

Medan som förväntat var VOT värdena hos tonande klusiler kortare än hos tonlösa klusiler, följde de detsamma generella mönstret – den längsta VOT durationen för velarer samt kortaste för bilabialer, det vill säga $b < d < g$ samt $p < t < k$, vilket är i enighet med Cho och Ladefoged (1999). Det kan därför sägas att de sex olika klusilljuden skiljer sig tydligt i runömålet och på det sättet liknar det runska klusilsystemet det rikssvenska systemet.

När det gäller de tonande klusilerna då jämfördes dessa i runömålet inte direkt med dessa i rikssvenska. Anledningen till detta är att i föreliggande uppsatsens mättnings- och analysarbetet räknades VOT durationen enbart som tidsperiod mellan explosionen och start på periodisk aktivitet i vågformen och på spektrogrammet *efter* explosionen, medan i både Helgason och Ringen (2008) samt Larsson och Wiman (2011) mättes även förton i tillägg till VOT i dessa studier och VOT hos tonande klusiler i deras verk kunde således ha negativt värde. Med andra ord var variablerna som mättes olika och kunde därför inte direkt jämföras.

Några ytterligare omständigheter måste poängteras som möjligen kan vara av nytta i framtida forskning. För det första användes inspelningar av bara en informant. Största faktoren när det gäller informanterna om en moribund dialekt är tillgänglighet. Vi vet inte det exakta aktuella antalet talare av runömål som modersmål, men alla av dem bor i Sverige och samma kan antas vara sant gällande ytterligare inspelningar. Att planera intervjuer och besök samt undersökning i arkiv i Sverige ansågs vara utanför ramar för denna uppsats men det presenterar en tydlig möjlighet för vidare forskning, till exempel med flera informanter, informanter av olika kön etc.

Ytterligare en påverkande faktor kan vara andra språkens inflytelse på informantens uttal. Som nämnt i avsnitt 3.2. kunde han estniska på en tillräckligt bra nivå för att kunna assistera även de estnisktalande flyktingar vid deras ankomst till Sverige i 1944. Detta kan ha påverkat uttalet av ordinitiala klusiler i hans tal åt ”estniska håll”, det vill säga till mindre grad av aspiration. Däremot hade han redan bott i Sverige i över 40 år när inspelningarna gjordes och enligt hans dotter sannolikt kommunicerat nästan enbart på rikssvenska, vilket skulle ha påverkat aspirationen i hans tal åt ”svenska håll”, det vill säga till större grad av aspiration. Stor variation i VOT durationer samt standardavvikelser verkar stödja denna uppfattning. Det skulle vara intressant om det i framtida forskning skulle vara möjligt att inkludera informanter vars språkbakgrund i viss mån skiljer sig från den här studiens informant för att kunna se om och i så fall hur påverkar det VOT durationer och dess variation.

Att ha med exempel av enbart runömålet kan inte anses vara representativt för det hela estlandssvenska dialektområdet och framtida studier gör klokt i att inkludera olika exempel från så många som möjligt av de olika estlandssvenska dialektområdena.

Förhoppningsvis kan framtida forskning, i den grad det är möjligt, ännu mer belysa aspekten av estlandssvenska klusilernas VOT och aspiration.

Kort sammanfattat har i denna uppsats undersökts ordinitiala klusilernas VOT och aspiration i runömålet med två inspelningar av en informant. Talanalysprogrammet Praat användes för mätningar och resultaten analyserades med dataanalysprogrammet R.

Samtliga runska ordinitiala klusiler visade sig ha kortare VOT durationer än deras rikssvenska motparter. Detta inkluderar även de tonlösa klusilernas aspiration jämfört med rikssvenska tonlösa klusilerna och det kan därmed sägas att hypotesen verifierades. Ytterligare forskning krävs dock för mer representativa resultat både när det gäller antalet informanter, hur mycket material används för samplet och andra faktorer.

Resümee

Tartu Ülikool, Maailma keelte ja kultuuride instituut, Skandinavistika osakond, rootsi keel ja kirjandus

Aspiratsioon eestirootsi keeles: foneetiline uurimus helilisuusviibest ruhnurootsi dialekti sõnaalgulistes klusiilides

Bakalaureusetöö, 40 lk

Autor: Vootele Valter

Juhendaja: Eva Liina Asu-Garcia

Tartu, 2024

Käesolev bakalauresetöö uurib aspiratsiooni ja helilisuusviivet eestirootsi keele, täpsemalt selle ruhnu dialekti, sõnaalgulistes klusiilides.

Testitakse järgnevat hüpoteesi:

Eestirootsi helitud klusiilid (/p/, /t/, /k/) on, olles sõnaalgulises positsioonis ja kui neile vahetult järgneb vokaal, võrreldes nende riigirootsikeelsete vastetega madalama aspiratsiooniastmega.

Lisaks vaadeldakse ruhnu dialekti sõnaalguliste klusiilide (nii helitute kui ka heliliste) aspireeritust üldisemalt.

Meetod on seega eksperimentaalfoneetiline. Analüüsiks kasutatatakse kahte ruhnurootsi dialektis lindistust, kus kombinatsiooniga ühekordne klusiil+vokaal algavad sõnad

vabavaralises kõneanalüüsiprogrammis Praat ära märgitakse ning saadavad helilisuusviibe (VOT) väärtused statistilise analüüsi programmis R koostatud joonistena välja tuuakse.

Töö tulemused näitavad, et ruhnurootsi dialektis on kõik vokaali ees paiknevad sõnaalgulised fortis- ja kõik leenisklusiilid lühema helilisuusviibega kui samaväärsed häälikud riigirootsi keeles. Samas tuleb tähele panna, et erinevate faktorite tõttu (nt keelejuhtide väike hulk) ei saa käesoleva töö lõpptulemusi üle tähtsustada ning edasine uurimine on kindlasti vajalik.

Litteraturförteckning

Abramson, A. S., & Whalen, D. H. (2017). Voice Onset Time (VOT) at 50: Theoretical and practical issues in measuring voicing distinctions. *Journal of Phonetics*, 63, 75–86. <https://doi.org/10.1016/j.wocn.2017.05.002>

Aman, V. (Red). (1992). *En bok om Estlands svenskar 4*. Kulturföreningen Svenska odlingens vänner.

Asu, E. L., Lippus, P., Pajusalu, K., & Teras, P. (2016). *Eesti keele hääldus*. Tartu Ülikool Kirjastus.

Asu, E. L., Schötz, S., & Kügler, F. (2009). *The acoustics of Estonian Swedish long close vowels as compared to Central Swedish and Finland Swedish*.

Asu, E. L., & Teras, P. (2009). Estonian. *Journal of the International Phonetic Association*, 39(3), 367–372. <https://doi.org/10.1017/S002510030999017X>

Baran, J. A., Laufer, M. Z., & Daniloff, R. (1977). Phonological contrastivity in conversation: A comparative study of voice onset time. *Journal of Phonetics*, 5(4), 339–350.

Beckman, J., Helgason, P., McMurray, B., & Ringen, C. (2011). Rate effects on Swedish VOT: Evidence for phonological overspecification. *Journal of Phonetics*, 39(1), 39–49. <https://doi.org/10.1016/j.wocn.2010.11.001>

Boersma, Paul & Weenink, David (2024). Praat: doing phonetics by computer [Computer program]. from <http://www.praat.org/>

Cho, T., & Ladefoged, P. (1999). Variation and universals in VOT: Evidence from 18 languages. *Journal of Phonetics*, 27(2), 207–229. <https://doi.org/10.1006/jpho.1999.0094>

Dahl, Ö., & Edlund, L.-E. (2019). *Sveriges nationalatlas: Språken i Sverige*. Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:umu:diva-157820>

Elert, C.-C. (2000). *Allmän och svensk fonetik* (8., omarb. uppl). Norstedt.

Engstrand, O. (2007). *Fonetik light: Kortfattad ljudlära för språkstudier och uttalsundervisning*. Studentlitteratur, Lund. <http://www.studentlitteratur.se/o.o.i.s/8991>

Frisk, E. (2020). Standardavvikelse. *Statistisk ordbok*.
<https://www.statistiskordbok.se/ord/standardavvikelse/> Hämtad 20 maj 2024

Foneetika sõnastik. (2023). <https://sonaveeb.ee/ds/fon/>

Helgason, P., & Ringen, C. (2008). Voicing and aspiration in Swedish stops. *Journal of Phonetics*, 36(4), 607–628. <https://doi.org/10.1016/j.wocn.2008.02.003>

Kuldkepp, M. (2021). The political choices and outlooks of the Estonian Swedish national minority, 1917–1920. *National Identities*, 23(4), 409–431.
<https://doi.org/10.1080/14608944.2021.1873930>

Kustbon ; Jubileumsskrift 1968-12 | DIGAR. (s.a.). Hämtad 20 maj 2024,
<https://www.digar.ee/arhiiv/et/periodika/47066>

Lagman, E. (1979). *En bok om Estlands svenskar. 3 A, Estlandssvenskarnas språkförhållanden*. Utg; Swedish National Bibliography.
<http://ezproxy.utlib.ut.ee/login?url=https://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&AuthType=ip,url,uid&db=edslib&AN=edslib.385837&site=eds-live>

Lagman, E., Aman, V., Nyman, E., & Kulturföreningen Svenska odlingens vänner. (1990). *En bok om Estlands svenskar. 3B, Estlandssvenskar berättar: Dialekttexter med översättning och kommentar*. Kulturföreningen svenska odlingens vänner.

Lagman, H. (1971). *Svensk-estnisk språkkontakt: Studier över estniskans inflytande på de estlandssvenska dialekterna*. Almqvist och Wiksell.
<https://books.google.ee/books?id=0FYIAQAIAAJ>

Larsson, M., & Wiman, S. (2011). *Voice onset time hos svenska barn och vuxna: Ett utvecklingsperspektiv*. <https://api.semanticscholar.org/CorpusID:108917105>

Le, J., & Hosseini, M. F. (2013). *Variabilitet i voice onset time: En studie av svenska femåringars initiala klusilproduktioner*. <https://api.semanticscholar.org/CorpusID:190551576>

Lennes, M. (2002). *calculate_segment_durations* [Praat-skript]. GitHub

Lippus, P. (2010). Foneetika programmiga Praat. 2010. <http://hdl.handle.net/10062/16319>

Lundeborg, I., Larsson, M., Wiman, S., & Mcallister, A. M. (2012). Voice onset time in Swedish children and adults. *Logopedics Phoniatrics Vocology*, 37(3), 117–122. <https://doi.org/10.3109/14015439.2012.664654>

Markus, F. (2004). *Living on another shore: Early Scandinavian settlement on the North-Western Estonian coast*. Department of Archaeology and Ancient History, Uppsala University [Institutionen för arkeologi och antik historia, Uppsala universitet].

McLeod, S. (2023, 31. juli). *Box Plot Explained: Interpretation, Examples, & Comparison*. Simply Psychology. <https://www.simplypsychology.org/boxplots.html> Hämtad 20 maj 2024.

Pettersson, G. (2012). *Svenska språket under sjuhundra år: En historia om svenskan och dess utforskande* (2. uppl). Studentlitteratur.

R Core Team, *R: A Language and Environment for Statistical Computing*, R Foundation for Statistical Computing, Vienna, Austria, 2024. [Online]. Available: <https://www.R-project.org/>

Rosenkvist, H. (Red). (2018). *Estlandssvenskans språkstruktur*. Göteborgs universitet.

Tiberg, N. (1962). *Estlandssvenska språkdrag*. Lundequistska bokhandeln.

University of Tartu, Estonia, & Asu, E. L. (2017). Eestirootsi keele prosodia tunnusjooni. *Mäetagused*, 68, 9–26. <https://doi.org/10.7592/MT2017.68.asu>

Vendell, H. (1882). *Runömålet: Ljud-ock formlära samt ordbok*. Kongl. boktryckeriet. <https://books.google.ee/books?id=gpd7XwAACAAJ>

Wessén, E. (1954). *Våra folkmål*. Ekstrand. <https://books.google.ee/books?id=5WNhmgEACAAJ>

Wieselgren, P. (1940). *Bidrag till kännedomen om runömålet. SAMLADE AV TOMAS GÄRDSTRÖM, PER WIESELGREN OCH FRIDOLF ISBERG, REDIGERADE AV Per Wieselgren*.

Bilaga 1

”Hurs vi fira julo ’pa Run”

'Pa julafton hav vi evet tjäckan schnjo 'pa jordo. Toa skutt vi all goa e skoen leit julgräno. Vi truka e han tjäck schnjoen e krunas skoen, täro allt vilt jo hava ein prähtjo grän. Hoan husoheima som äte hav julgrän, tär var engo jul..

Unde han tin baka kuno kakobre, peparkako å håjtbre. Som vi kom heim mä julgräna, toa luhta e hlikan krederi dåun e stuo. Männo hav reja ele gälke brugget oa eje malte å oa eje humlan. Vi bruka hava fem, sjex fjaring el, här skutt räcke muate is-guatin.

Kväldo som klucka blei sjex, tua kom kläckan e kirke å ringd bädklucka. Bakua bädklucka fick engen gira ervo, hä var hele; bara e basto skutt vi gua, männo färst å kuno bakua. Julafton visst all buano ua så julguasa skutt kuma frua bäd e basto. Lite var e, toa herd vi naghñ som stampa e fereskjule, å julguasa kom in. Teim buano som ete kunt bäd fick stupo. Bara teim buano som kunt bäd ein salmfersk, ått teim kunt a säga "nu var ni gull, ni ska fua meke kinksaka ua kinken". Å som a villt vara rihtet gele toa duppa a bastkväsn e kuald vato-såvan å hlingra ive nako männo; "teim ska no å fua sitt", tänkt a.

Julguasa å kinken teim var no e ein rua, täro teim såv e skoen, å teim var lite aghlesa som oss all maghr fålke.

Som kuno hav kumet utter basto, toa to uar nanna evet grita utter un. Vi bruka hava, e uar husoheima, grishuo å gjässket e un, mä luangkual å tifflo ("ket å tifflo"). Unde han tin som kuno heist upp, toa ipna kinken studarmo å hurra en halg in ginom dårmo, å fersvann; han skutt bakua kuma ebakas. Vi buano streid han halmen ut pa gälve, hä skutt vara minne ua Jesu fedelse.

Som itande blei laghat pa borde, toa gjord våndaddan evet ein ben. Vi sjonga färst ein salmfersk å han läsa juL-evangeliet, å toa sjonga vi uater ein salmfersk.

Som vi hav uaitet vån julaftons mualtin feck vi her ett som kom skaldrande mä ein skjäll, toa var hä kinken. Hjena hågge kom en ginom kamarsdårmo, å nu berja buanos åuo gleter, å nu skutt kinken å frua bäd. Forst leita en upp buano mä ordo: "Kinstro kanstro bäd"? (som vi tro betier nagha pa tisk.) Som buano hav bädät, toa dick kinken utter å leid enn halvan säck mä kinksaka ått buano. Nå toa var vi buano gista 'pa kåuk hoa en hav e säcken. Vi pilta fick naghran hana å naghran häst, å piko fick levandeåuo ducko, som naghrt parte gjämlo svenske hav skickat ått runbo buano.

Som julkinkskåukande var ive, tua vare negherliggetin, bara fårst sa nanna: "ska ni lägge nagha pa borde"; täro kinken skutt kuma mitt e nuato in uanit. Vi pilta lad hatta pa borde, å piko lad sin misso. Lampa skutt bränn ive borde häghlo nuat. Sama gjord vi upa niuarsafton å tålftafton. Daddan bruka evet gua fram å skru taftan lite lägher, så e bLei ett svaht skin.

Som vi vakna upp, toa skutt vi goa kåuk hoa vi hav fuajet e uar hatta å misso. Neter va hä vanleast, båmmi å naghrt äpel var å. Nu var e julmåren å toa skutt vi goa julnuato e kirke. Vi schapla e han rein halmen, all skutt tagha teim prähtjaste klero opa se julnuato e kirke. Piko kled se mä sin blomo duka å pällo som galfälke hav sparät, fruam Kronstan, Rävöl å Ri. Pilta hav sin grua jacka å huso, bara vi hav jo å prähte galfälkes harsduka um harsa. Hjan måren var han hegtidleast måren pa heght uar. Vi pa vån guan levd nämärst näst kirke. Vi sit sãm klåckan kom tend ljuso e kirke, tua kåuka vi ginom uar fenstro, å milla fenstro hav vi bomull mä fjukjam å klapsbärgråuno ive bomullo. Hä var julstämning hä!

Vi dick e kirke, präsn prädeka, å vi sjonga julsalma. Mella kunt stämsjongara sjong pa stämno, nagha prähtet 'pa beningen.

Som vi kom utter kirke kunt e vara de lumt å brännkluart, han prähte vein å huit schnjoen gletra å hä var så håuråuskot så hä krjahande ljude froam fälks fetro herds fjarr fruam. Buandoms minno!

Som vi kom heim utter kirke, uat vi varma ket å tifflo. Klucka tie toa skutt vi uater goa e kirke, muate klucka tålv. Toa skutt en bli, som svenske sägha, heghmässa. Uater prädeka präsn, å vi

sjonga salma, å toa skutt vi hava naghran peneng mä oss, tåro sjexmänno dick um mä skilenpungen; hä var bruke soa fere foa lite in åt kirkes kassa.

Som vi nu kom heim utter kirke, toa hav uarfolke sjuet surkoal 'pa grisriggen. Här var uart bruke e uar husoheima, bara fere mualtin ba daddan uater ein stubbo ben. Bakua klucka tålv som all hav uaitet toa var e lov e guaghande e bin. Vi var toa pilt e uar hiema. Som uar kamerata (kenda) fick spoan mot borde, toa kom teim näst åss; vi skutt goa e bin heghs julo. Julheghsningen berjas sua: Go'o jul, licka å välsinelse, männo gruakuala å vikara, kuno all handahla husdjur, pika en prähtjan bruggosman, piltn ein prähtjo bru, ungfälke vagg breimä stäle å galfälke en salean de.

Toa samla vi åss all runbopilta i ett parte å dick rumtom uta bin å häghsa julo. Piko dick å häghsa 'pa sin kamerata (kenda), å evet var teim prähtet kled, mä rosovamso å galfälkes duka. Pilta skutt gira julleika, hä var bruke. Fårst dro vi staka, toa skutt vi goa unde stuange, tagha skoster upp, å goa unde nemastakan. Pa seinst skutt vi goa unde lavesa.

Fårstdaen var engan dans. All skutt goa heim ual, tåro husbendro gjord ben hä kvälde. Andaaen var uater heghmässa e kirke. Bakua itaning var e uater lov goa e bin, bara nu var e kvälde dans; suma pilta kunt späl pa buaspala, å vi kunt gira oss lustot 'pa uart manere. Äte hav vi engan kro pa Run, å äte hav vi engt kino. Mella kunt ungdoma leik "eild e speta", el leik pa numro. Hä lusto som vi gjord oss sjal, hä hav vi.

Trejedaen fira vi å, faste engen dick e kirke, å engen fick kira mä hårso. Halmen skutt vi bera utter å trejedaen hav piko blua vamso å stripo duka. Tår var julo ualihtat, å toa berjas håredagha, milla julo å niuare. Kallt var e, å all kjarra var fruse, bara ungdoma skutt inde hava rolet. Pilta dick flu pa skaraskua å piko sunda (el uaht mä kjalka pa krokobackan). Mella kunt vi leik bjanskårse. Hä som dick sne ive ruta blei drevet mä huo unde snjoen. Ä äte e gleimjande hlingerkjalkan e Basskjarre.

Niuarsafton kumer nu, å hä var å en häledasafton. Toa skutt männo "skjut råsta utter bisso", kvälde skutt all väle lickjo. Hä var bruke e håre husoheima. Fårst skutt vi hava en bliklåmp, toa to daddan lohleiva, lad bliklåmpen ote å lad hleiva ive glero, så lenge som blie var uppsmålt.

Ett vatoämard mä kallt vatn hav vi breimä, å ploms e vatoämarde, å hä blei väraldos prähtjaste lickjo. Bakua lad vi dem pa fensterbrägha e ragh. Gamlast mänskebuane e heima skutt spua e lickjo. Naghro kunt vis kualdan vinter, naghro aghro kunt vis meke peneng; suma kunt vis brullop e huse, naghro kunt vis motguang.

Negherskrevet sjäte november, nita hunder sjååttotie, ua Mass-Ecka. (Jakob Grahn fruam Mass-guan).

Bilaga 2

„Live pa Run“

Ja blei fed 'pa Run 1914, å levd 'pa Run moate 1943. Unde han tin hav vi moang olik regering ive oss. Ja blei fed unde tsar-riss tin, toa kom tiske, toa kom eist tin, bakoa eist tin hav vi sovjettriss regering, å 'pa seinst hav vi Hitler-tisk regering. 'Pa Run hav vi eng politisk partio. Vi hav eng ervosgivara å eng ervostaghara, all var lika go runboa. Vi visst jo engt om partipolitik. Engen fersto jo rihtet hoa hä var.

Vi levd oa oar lihl jordbruko, fiske, vikar-å fulskjut. Oar jordbruko var lihl familejordbruko, som bendro ägd. Familja gjord heimas ervo. Milla hevd vi hjalp mä en degl ervo, hä kunt vara bigge, balkoak, heihloa å anat hliht durt ervo. Toa to vi talko. Talkosfålke fick ete eng pening fere sitt ervo. Beteningen var ketåtifflo, el å kakobre, å lite lustit juttogam. Evet blei e jo ete bjuet opa bara ketåtifflo, hä kunt jo moang hågg vara klemske, pannkaka å anat å. Talkoskvälna leiht vi milla korsboleik, å dans kunt å ferekoma.

Ja ska nu glam om en degl oa hä som vi gjord 'pa Run froam nioarsafton moate som oare var oalihtat.

Nioarsaftons kvälde dick vi e basto (hä gjord vi mest håre låudanomkvälde). Nioarsdaen blei evet firat som heleda. Fårst dick vi e kirke. Bakoa kirketin bruka vi goa e bin heghsa gott nit oar.

E janoare, fere isgoatin, bruka vi kira utter skoen, balka, ve å greina. E hä ervo bruka kono å vara mä. Som vi berja bi isn e sjon toa bruka vi skjut merke, så bisso skutt vara e orning fere vikarskjut. Mest vanlet bruka isn koma e sjon e janoare.

Som isn berja bera, toa berjas isgoa. Fårst isgoatin var ståundeskjut. Som e blei varma å vikara kom opp opa isn toa vare opaistin. Som isn smält å blei lite så e ete dick e goaghande 'pa is oa loande, toa dick vi e isboreisa (isbotreisa) moate så lenge som isn var oalihtar. Hä bruka vara e

slute oa april el e berjan oa maj. Som vi kom heim utter isboreisa, toa sula vi e stan sele skinno å speke, bild å kep ett å anat som vi hevd.

Isgoatin som menno dick 'pa is, toa bruka kono goa e nåudgoan sket djuro, koar, spinn å veva.

Som e berja bli oaro å varmt toa berjas oarervo. Vi berja nu reis hejloanda, breid ut hläke, som vi hav oaket hesto å vintern, vi oht dinge, berja ere å herv. Som hä var gjord toa var jordo gälke fere säte tifflo, å soa håit å kon. E seinst deghn oa juni berja vi hloa hei å fiske oala. Som heiervo var gälket, toa bruka e bli lite millati mella hejervo å rovahloa; unde han tin fiskja vi oala, gjord en deghl oakerervo å anat å.

E berjan oa augusti berja vi hloa ro, å tärbakoa berjas treske. Bakoa treske fesjka vi lite oala, dro not eft flundro, berja fiske sike å soad ro. Nu var e snart teffeltaotin. Som roen var gälkesoader å tifflo var upptaje, toa var oares vihteast ervo gjord. Som e nu var faghr vejleka toa bruka vi goa mä näto fiske sike som vi bruka salt e vintens. Seinagha 'pa hesto fiskja vi torske, som vi tarka, å strem som vi salta e vintens.

Nu vare snart han tin som vi berja hågg e skoen. Vi håud ve, å balka fere begge å brägsong. Hesto bruka vi oak hläk å.

Snart vare nu så langt goaet så vi berja lagha mot julo. Vi hlahta, å bragg el, gjord kårva, baka å allt anat som skutt bli gjord fere julo. Julaf tonskvälde dick vi e basto, toa kom juLgoasa å froagha bäd, hä som ete kunt bäd skutt foa stupo. Som vi var utter basto, tärbakoa kom kinken. mä kinksaka, som vi å mått bäd fere.

JuLnoato, juLdaen å andaen dick vi e kirke. Trejedaen fira vi å, bara toa dick vi ete e kirke.

Å nu vare bara lite milladagha nunen moate nioarsafton, å ett oar var oalihtat.

Kinnitus töö iseseisvalt kirjutamise kohta

Mina, Vootele Valter, kinnitan, et olen lõputöö kirjutanud iseseisvalt. Kõikidele töös kasutatud teiste autorite töödele, põhimõttelisele seisukohtadele ning muudest allikatest pärinevatele andmetele on viidatud.

Vootele Valter

20.05.2024

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Vootele Valter,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose **Aspiration i estlandssvenska: en fonetisk studie av VOT i runömålets ordinitiala klusiler**, mille juhendaja on Eva Liina Asu-Garcia, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 4.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Vootele Valter

20.05.2024